

نوید کرمانی؛ خدا زیباست: تجربه
زیبایی‌شناسانه قرآن؛ ترجمه تونی
کراوُرد؛ کمبریج: پالییتی پرس،
۲۰۱۵.

از نگاه دیگران (۵)

خدا زیباست^۱

تاد لاوسن

ترجمه و حواشی: سیدعلی آقایی

استاد دانشگاه تورنتو

استادیار بنیاد دایرةالمعارف اسلامی.

این کتاب که در اصل پانزده سال پیش به زبان آلمانی منتشر شده،^۲ از مهم‌ترین آثار حوزه مطالعات قرآنی و نیز مطالعات اسلامی است. کرمانی در این کتاب با تمرکز بر تاریخ نقل قرآن و «حافظه فرهنگی»^۳ مربوط به آن، گفتمان علمی درباره «متن مقدس» مسلمانان را دگرگون کرده است. وی به درستی تأکید می‌کند و توضیح می‌دهد که تقدس قرآن اولاً و بالذات در تاریخ نقل شفاهی اش تجلی می‌یابد. فهم این موضوع این بینش را به ما می‌دهد که بتوانیم امر قدسی - عنوان کتابی کلاسیک از رودلف اتو^۴ - را درک کنیم. خدا زیباست پژوهشی در باب تجلی خدا بر انسان است. من و امثال من که به مطالعه و تدریس درباره اسلام مشغولیم، سال‌هاست که می‌کوشیم این موضوع را تا جای ممکن برای خود و دانشجویانمان تبیین کنیم. نخستین بار لیبیب سعید با کتاب المصحف المرئیل (۱۹۷۵)^۵ و کریستینا نلسن با کتاب ارزشمند، ولی کمتر شناخته هنر قرائت قرآن (۱۹۸۵)^۶ این مهم را آغاز کردند. پس از آن مؤلفان بسیاری تلاش به عمل آمده در دواثر پیشین را در زمینه معرفی و وجه مختلف زیبایی‌شناختی قرآن پی گرفتند و به نحوی کار آنها را تکمیل کردند. بحث در این باب با انتشار مجموعه مقالاتی ممتاز با عنوان ساختارهای ادبی معنای دینی در قرآن (۲۰۰۰) به ویراستاری عیسی بلاطه^۷ که همزمان با انتشار اصل آلمانی کتاب خدا زیباست منتشر

چکیده:

نوشتار حاضر ترجمه مقاله ای است که توسط لاوسن در سال ۲۰۱۶ پیرامون کتاب خدا زیباست: تجربه زیبایی‌شناسانه قرآن اثر نوید کرمانی منتشر شده است. کتاب مذکور از مهم‌ترین آثار حوزه مطالعات قرآنی و اسلامی است و در سال ۲۰۱۵ به ترجمه تونی کراوُرد از آلمانی به انگلیسی توسط انتشارات پالییتی پرس در کمبریج انتشار یافته است. نویسنده در این مقاله، ضمن معرفی کتاب، اشاره ای به محتوای آن دارد.

کلیدواژه‌ها:

کتاب خدا زیباست: تجربه زیبایی‌شناسانه قرآن، نوید کرمانی، مطالعات قرآنی، زیبایی‌شناسی قرآن، معرفی کتاب.

۱. نوشتار حاضر ترجمه‌ای است از مقاله‌ای مروری با مشخصات زیر:

Todd Lawson, "Book Review of *God Is Beautiful: The Aesthetic Experience of the Quran*. By Navid Kermani. Translated by Tony Crawford (Cambridge: Polity Press, 2015), *Journal of the American Academy of Religion*, April 7, 2016 doi:10.1093/jaarel/lfw015.

۲. کتاب خدا زیباست در اصل رساله دکتری نوید کرمانی به زبان آلمانی است. اصل آلمانی کتاب نخستین بار به سال ۲۰۰۰ میلادی منتشر و در سال ۲۰۱۵ برای پنجمین بار با مشخصات زیر تجدید چاپ شد:

Navid Kermani, *Gott ist schön: Das ästhetische Erleben des Koran*, 5. Auflage (München: C.H. Beck, 2015).

3. cultural memory

۴. Rudolph Otto: *فلسوف و الهی‌دان آلمانی (۱۸۶۹-۱۹۳۷) و نویسنده کتاب امر قدسی با مشخصات کتاب‌شناختی زیر: Das Heilige: über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen (Breslau: Trewendt und Granier, 1917).*

۵. لیبیب سعید، *الجمع الصوتی الأول للقرآن الکریم، أو المصحف المرئیل: بواعثه ومخططاته: قاهره: دارالکتاب العربی، ۱۳۸۷/۱۹۶۷*. ترجمه انگلیسی:

The Recited Quran: A History of the First Recorded Version, translated, adapted and edited by Bernard G. Weiss, M. A. Rauf and Morroe Berger (Princeton, N.J.: Darwin Press, 1975).

6. Kristina Nelson, *The Art of Reciting the Qur'ān* (Austin: University of Texas Press, 1985);

ترجمه فارسی: هنر قرائت قرآن؛ ترجمه و تحقیق محمدرضا ستوده‌نیا و زهرا جان‌ناری لادانی؛ تهران: انتشارات زمان نو، ۱۳۹۰.

7. Issa J. Boullata, *Literary Structure of Religious Meaning in the Qur'ān* (Richmond: Curzon, 2000).

شد (و به همین دلیل در کتاب‌شناسی مجموعه مقالات بلاطه غایب است) به بهترین وجه توسعه یافت. کرمانی نیز در کتاب خود از زاویه‌ای نو و البته در سطحی کاملاً متفاوت به موضوع پرداخت.

در حالی که بسیاری از محققان قبلی تنها با تکیه بر منابعی از درون سنت اسلامی، یعنی با رویکرد «امیک»^۸ به مطالعه در باب زیبایی ادبی و نظم قرآن پرداخته‌اند، کرمانی طیف متنوعی از اندیشه‌ها و اشخاص را در پژوهش خود گرد آورده است. بدیهی است که خدا و پیامبرش و نیز بسیاری از شخصیت‌های مثبت و منفی در تاریخ متقدم قرآن، همچون علی (ع)، عمر، سران معاند قریش در کتاب حاضرند. به اینان باید عالمان، متکلمان و شاعران سده‌های میانه نظیر عبدالله بن مقفع، علی بن عیسی رمانی، ابوالعلاء معری، ابوبکر محمد بن طیب باقلانی، عبدالقاهر جرجانی و شیوخ ادب و عرفان چون خواجه عبدالله انصاری و محیی‌الدین ابن عربی را هم افزود. دامنه بحث کرمانی گسترده، عمیق و غنی است. به همین دلیل می‌توانیم در گفتگوهایی که او میان افراد نامبرده در بالا و اندیشمندان، فیلسوفان و شاعران متأخر از قبیل فریدریش شلایرماخر،^۹ گئورگ ویلهلم فریدریش هگل،^{۱۰} سورن کیرکگارد،^{۱۱} ویلهلم دیلتای،^{۱۲} هانس گئورگ گادامر،^{۱۳} محمد عبده، رشید رضا، هانس اورس فُن بالتازار،^{۱۴} اتو، مارتین هایدگر،^{۱۵} تئودور آدورنو،^{۱۶} یان موکارفسکی،^{۱۷} نرژپ فرای،^{۱۸} اریش اویرباخ،^{۱۹} نرمن براون،^{۲۰} هانس ژبرت یاوس،^{۲۱} یان آسمان،^{۲۲} و آدنیس علی احمد سعید اسپر شکل داده شرکت کنیم. حاصل کار اما دو مفهوم برساخت^{۲۳} «امیک» و «اتیک» را به چالش می‌کشد، به این دلیل ساده که همه طرف‌های گفتگوی یکدیگر را دست‌کم می‌فهمند (اگر نگوییم تأیید می‌کنند). گرچه این گفتگویی خیالی است، اما در حقیقت توضیح واضحی برای این پرسش است که کارکرد واقعی اذهان چیست. البته آنها که انتظار داشتند تاریخ یا فیلولوژی (تاریخی یا غیرتاریخی) مطالعه علمی (اعم از اسلامی و جزآن) درباره ایده قرآن به مثابه اثری هنری را مطالعه کنند، باید همچنان صبوری پیشه کنند. آنچه کرمانی در اختیار ما می‌نهد کتابی است که برخی آن را بسیار مهیج، جذاب و بجا می‌دانند؛ چراکه ما را به حیطه‌ای خاص از ماهیت اسلام رهنمون می‌شود که زیبایی و حقیقت همچون دوروی یک سکه - البته اگر اصلاً بتوان تا این اندازه هم آنها را از هم جدا دانست - همواره آنجا حاضرند. خدازیباست چندان از آنچه رخ داده نمی‌گوید که آنچه را که در حال رخ دادن است به تصویر می‌کشد. خواندن این کتاب با ذائقه‌ای دینی توأم با لذتی فکری در ابعادی گسترده است.

خدازیباست کتابی است طولانی که مطالب دائم در آن تکرار می‌شوند. کتاب شش فصل دارد که عبارتند از: ۱. مخاطبان اولیه ۲. متن ۳. صوت ۴. معجزه ۵. پیامبر در میان شاعران ۶. مستمعان صوفی. فهرس و ضمائم کتاب هم از این قرارند: راهنمای حروف‌نگاری، واژه‌نامه، پانوشته‌های تفصیلی، کتاب‌شناسی

۸. semic approach: رهیافتی است که در آن از عناصر و مؤلفه‌های درونی یک فرهنگ یا دین و کارکرد آنها برای مطالعه یا توصیف همان فرهنگ یا دین استفاده می‌شود، در مقابل رهیافت اتیک (etic approach) که در آن به الگوهای از پیش موجود بیرونی ارجاع داده شود.

9. Friedrich Schleiermacher[†] (۱۸۳۴ - ۱۷۶۸) الهی‌دان، فیلسوف و محقق کتاب مقدس

10. Georg Wilhelm Friedrich Hegel[†] (۱۸۳۱ - ۱۷۷۰) فیلسوف آلمانی

11. Soren Kierkegaard[†] (۱۸۵۵ - ۱۸۱۳) فیلسوف و الهی‌دان دانمارکی

12. Wilhelm Dilthey[†] (۱۹۱۱ - ۱۸۳۳) مورخ، جامعه‌شناس، روان‌شناس و فیلسوف آلمانی

13. Hans-Georg Gadamer[†] (۲۰۰۲ - ۱۹۰۰) فیلسوف آلمانی در سنت قاره‌ای

14. Hans Urs von Balthasar[†] (۱۹۸۸ - ۱۹۰۵) الهی‌دان و کشیش کاتولیک سوئیس

15. Martin Heidegger[†] (۱۹۷۶ - ۱۸۸۹) فیلسوف آلمانی در سنت قاره‌ای

16. Theodor W. Adorno[†] (۱۹۶۹ - ۱۹۰۳) فیلسوف، جامعه‌شناس و موسیقی‌دان آلمانی

17. Jan Mukařovský[†] (۱۹۷۵ - ۱۸۹۱) نظریه‌پرداز ادبی و زبان‌شناس چک

18. Northrop Frye[†] (۱۹۹۱ - ۱۹۱۲) ناقد و نظریه‌پرداز ادبی کانادایی

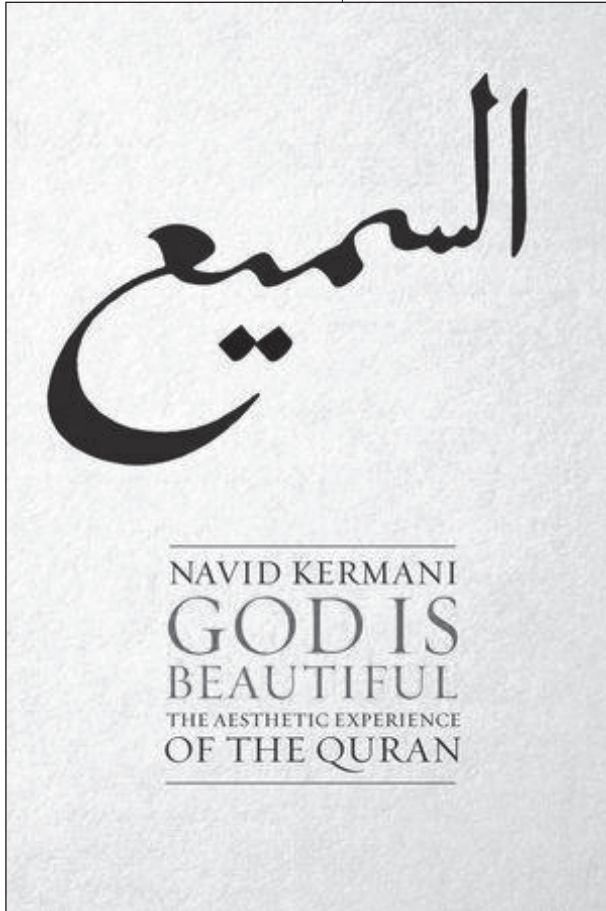
19. Erich Auerbach[†] (۱۹۵۷ - ۱۸۹۲) زبان‌شناس و ناقد ادبی آلمانی

20. Norman O. Brown[†] (۲۰۰۲ - ۱۹۱۳) محقق، نویسنده و فیلسوف اجتماعی آمریکایی

21. Hans Robert Jauss[†] (۱۹۹۷ - ۱۹۲۱) زبان‌شناس آلمانی و متخصص زبان و ادبیات فرانسه در سده‌های میانه و دوران مدرن

22. Jan Assman[†] (۱۹۳۸ -) مصرشناس آلمانی

23. construct

که البته به‌روز نیست و پراز اغلاط مطبعی است و نمایه‌ای کم‌مایه‌تر از نمایه‌های چندگانه اصل آلمانی که بسیار مفیدتروبی غلطند. امید که در آینده ویراستی تلخیص‌شده از این کتاب مهم عرضه شود. بی‌شک بصیرت‌ها و نتایج اصلی کتاب در پیشرفت مطالعه آکادمیک قرآن کاملاً مؤثرند، اما حجم و اطناب آن موجب کاهش اقبال دانشجویان کارشناسی و حتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی به مطالعه آن خواهد بود. برخی تکرارها - مانند آغاز و اتمام کتاب با روایتی بی‌تردید بسیار شنیدنی از کتاب قتلی القرآن ابواسحاق محمد ثعلبی درباره کسانی که کشته جمال قرآن بوده‌اند و تکرار بیش از اندازه اصطلاحاتی چون «حافظه فرهنگی» که از حیث روش‌شناختی درست و در عین حال امروزه کاملاً مفهوم است - را به‌سادگی می‌توان حذف کرد. بعضی جملات بیش از حد طولانی‌اند. اینجاست و آنجا هم اغلاطی دیده می‌شود که البته چنین اتفاقات ناگواری در همه کتاب‌ها رخ می‌دهد. من خیلی با حجیت «صوفیان» به‌عنوان خیرگان برجسته زیبایی‌شنیداری قرآن همدل نیستم و انتظار داشتم در کتاب سخنی هم از خوشنویسی دلربای اسلامی بیابم که به‌نحوی زیبایی صوتی قرآن را ثبت و حتی «ضبط» کرده است. هیچ‌یک از این نکات که به جزئیات و پیش‌فرض‌هایی تأمل‌برانگیز (نظیر اینکه «زیبایی» - به‌مثابه وجهی از وجوه الهی - در مسیحیت در قیاس با اسلام از اهمیت کمتری برخوردار است) می‌پردازند، در آن حد نیستند که به دست‌آورد درخشان کتاب خدشه‌ای وارد کنند.

استادان حوزه اسلام‌شناسی احتمالاً بیش از دیگران از ترجمه انگلیسی این اثر استقبال می‌کنند. چنان‌که می‌دانیم رابطه محمد [ص] و قرآن همواره موضوعی مناقشه‌آمیز بوده است. بنا بر سنت اسلامی محمد [ص] نقشی انکارناپذیر در وحی (تنزیل) متن مقدس دارد. در عین حال اعتقاد بر این است که از محمد به‌عنوان «مؤلف» اثری در قرآن (مصحف) نیست. کرمانی در این مناقشه مفهومی وارد می‌شود، به‌گونه‌ای که هر چه بیشتر کتاب گران‌سنگ او را بخوانیم بهتر می‌توانیم این حقایق تناقض‌نما در اسلام را تحلیل و درک کنیم. روشنگری کرمانی متکی بر این ادعاست که وی افلاطون را منبعی مشترک برای فلسفه و کلام اسلامی و فلسفه رمانتیک آلمانی می‌داند که سرانجام به خلق اصطلاح «هنردین»^{۲۴} به دست شلایرماخرو و به دنبال آن بحث‌های مربوط به نقش پیامبر حقیقی و شاعر اصیل در شکل‌گیری دین و آفرینش شعر انجامید. خدازیباست به‌راستی طلایه‌دار تحولات عظیمی در مطالعات قرآنی است، به‌ویژه که انتشار ترجمه انگلیسی آن (پس از دوران انتظاری طولانی) با مجموعه‌ای از دیگر آثار الهام‌بخش در باب زبان هنری قرآن، از جمله کشف اخیر ناظر به اهمیت «نظم متقارن و حلقوی»^{۲۵} در ساختار قرآن همراه شده است. در این میان می‌توان به آثاری از محمد عبدالحلیم، کمال ابودیوب، بلاطه، میشل کویپه،^{۲۶} آنتونی جانز،^{۲۷} مستنصر میر، آنگلیکا نویورت،^{۲۸} مایکل سلز،^{۲۹} اشتفان ویلد^{۳۰} و مایکل تسویتلر^{۳۱} اشاره کرد.

24. Kunstreligion

25. chiasmus and ring composition

26. Michel Cuypers

27. Anthony H. Johns

28. Angelika Neuwirth

29. Michael Sells

30. Stefan Wild

31. Michael Zwettler

قرآن شعر نیست؛ چون محمد [ص] نه شاعر که پیامبر بود، اما پیام رسالت او بسیاری از شاخصه‌های «شعرگونه‌گی»^{۳۲} (مفهوم ابداعی رومن یاکوبسن^{۳۳} که مبنای نظری کتاب حاضر است) را هم دارد. تجربه قرآن (با شعرگونه‌گی اش) همچون «آئینی»^{۳۴} است در دینی که فاقد منصب «روحانیت»^{۳۵} است و چنان‌که کرمانی به درستی اشاره می‌کند، این امر که می‌توان آن را از مؤلفه‌های ایمان و عمل دینی دانست، غالباً در «غرب» (عنوانی که او بارها تکرار کرده، ولی با رشد فزاینده جوامع مسلمان در اروپا و آمریکای شمالی دیگر کارآمدی اش را از دست داده) ناشناخته است. قرآن، اسلام و مسلمانان آماده‌اند که پویایی وجودی و هنری نهفته در این گونه از دین‌داری را که ما به هیچ‌وجه گمانش را هم نبرده بودیم به ما بیاموزند؛ دینداری‌ای که فخر و شفقت و حُسن و کرامت را به انسانیت می‌افزاید. همراه با کتاب کرمانی، همچون راهنما، خیلی ساده‌تر می‌توان این پیام را دریافت.

تمرکز اصلی این پیام بر اهمیت کلام خدا و صوت محمد [ص] در اسلام است. هیچ‌گاه درباره اهمیت اولی تردید نداشته‌ایم، اما دومی را عملاً به واسطه ارائه بی‌نظیر کرمانی از مفهوم «محاکات»^{۳۶} ضمن بحث‌های نظری اش درباره تلاوت قرآن می‌شناسیم. هانری کرین (م. ۱۹۷۸) محقق فرانسوی پرکار در حوزه اندیشه اسلامی، نخستین «غربی»‌ای بود که در آثار مختلفش به قدرت ادبی و وجودی نهفته در این گونه از قرائت / بودن و اهمیت ابزاری آن در تحول روحی پرداخت. در اسلام فرد مؤمن پیش از هر چیز قاری‌ای است که همه جا، در آفاق و انفس و نیز در قرآن آیات خدا را می‌بیند. بدین ترتیب کاملاً مفهوم است که در فرهنگی برآمده از سنت نبوی، این تلاوت اصیل و متبرک محمد [ص] از کلام الهی است که تقلید می‌شود.

استادان حوزه اسلام‌شناسی احتمالاً بیش از دیگران از ترجمه انگلیسی این اثر استقبال می‌کنند. چنان‌که می‌دانیم رابطه محمد [ص] و قرآن همواره موضوعی مناقشه‌آمیز بوده است. بنا بر سنت اسلامی محمد [ص] نقشی انکارناپذیر در وحی (تنزیل) متن مقدس دارد. در عین حال اعتقاد بر این است که از محمد به‌عنوان «مؤلف» اثری در قرآن (مصحف) نیست.

32. poeticity

33. Roman Jakobson^۳ (۱۹۸۲ - ۱۸۹۶) زبان‌شناسی پراگ

34. sacrament^۳ می‌شود تلقی می‌شود

35. priesthood

36. mimesis